

GLASUL MINORITĂȚILOR

Anul I.

Luna Octomvrie

Nr. 5

Un cuvânt către d-l profesor Iorga.

De Dr. Iosif Willer.

Numărul din urmă al revistei „Glasul Minorităților” a adus un articol foarte judicios din condeiul d-lui Dr. Iosif Horváth. Între altele a declarat, că este un luptător vechiu al politicei de înțelegere, punând pe hârtie și declarația, că marea majoritate a ungarilor din România dorește a urma îndemnul rațiunei; contează cu situația dată, care nu admite că îndemnați fiind de durerea lor — explicabilă — să deie cu capul de perete; că ungurii din România stau departe de orice politică aventurieră iredentistă și se poate numai regreta, că cei mai de seamă români, în frunte cu savantul profesor Iorga nu pot, sau nu vor să aibă încredere în trezia, cumpănirea și loialitatea minorității maghiare.

D-l Nicolae Iorga în „Neamul Românesc” răspunde la acest articol. Apreciind măgulitor — ceea ce, de ce să nu o spunem, ne cade bine — revista noastră, accentuează, că d-lui n'a îndreptat asupra ungarilor nici odată pretenții zadarnice și neomenoase, „ca Ungurii să nu știe ce sunt și să uite ce au fost”, ci cere numai a se manifesta, că Ungurii, ajunși prin alipirea Ardealului cetățeni români, sunt dispuși a conlucra în pace cu celelalte națiuni, în interesul patriei comune. Durere — zice ilustrul scriitor — această manifestare, recunoașterea loială a necesității istorice, încă tot întârzie. Întârzie în primul rând față de d-l regent Horthy, care într'o cuvântare — a cărei însemnare stenografică nu stă la dispoziție — s'a suit călare pe Ducipalul lui Arpad și amenința România cu reapariția honvezilor.

Răspunsul acesta, redactat cu multă bunăvoință, e documentul trist al faptului, că fruntașii politicei române din Vechiul Regat — chiar dacă ar avea intențiunile cinstite de-a face o critică imparțială — nu-și pot alcătui o icoană fidelă despre noi, fiindcă nu ne înțeleg limba, cu noi nu stau în nici un fel de contact, nici nu caută așa ceva și astfel la judecarea chestiei minorității maghiare se bazează numai pe datele nedemne de crezământ ale informatorilor tendențioși.

Manifestația pretinsă de d-l profesor Iorga ar trebui să se arete sau în declarațiuni hotărâte, sau în fapte.

Observăm cu regret, că atenția d-lui Nicolae Iorga s'a atras de informatorii săi numai la câteva „poticniri” sporadice. Desigur se bazează numai pe organele românești, cari — ca o vrednică replică — în ton nenorocit provoacă numai neînțelegeri, dezarmând părerea individuală a unuia sau altuia dintre confrății noștri. Dar nu a luat cunoștință de munca universală și conștientă a presei maghiare, care a produs de sine în re-pețite rânduri manifestația dorită. Așa credem, fruntașii vieței publice române nu așteaptă înviere servilă; iar până la granița, unde stă stâlpul ambiției rezervate: de mult a mers presa maghiară.

Natural, în primul rând ne referim la revistele, cari servesc exclusiv interesele politicei minoritare, la „Magyar Kisebbség” și la „Glasul Minorităților”. Chiar dacă se descriu în aceste reviste absurditățile vieței publice ce se observă în contra ungarilor: critica lor e condusă chiar de convingerea sinceră, că absurditățile acele nemotivate sunt în dauna „colaborării pașnice”, atât de mult dorite și accentuate.

Dar ne-am putea referi cu aceeaș seriozitate și la activitatea de acest gen a presei cotidiene. Fiindcă în primul rând e vorbă de cauza noastră proprie, să ne fie permis, să recomandăm atenției d-lui profesor Iorga declarația de mai jos a scriitorului acestor rânduri, care a apărut în cadrele articolului prim din Nr. d. 23 crt. al ziarului „Erdélyi Hirlap”:

„Trebue să fim în clar cu aceea, că soartea noastră numai atunci se va întoarce spre bine, dacă între Ungaria și România se va desvolta un raport sincer prietesc. Până când politica română numai cu neîncredere și cu o nervozitate îngrijitoare privește spre Budapesta, minoritatea maghiară din România va suferi urmările acestei nervozități. Adversarii poli-

tici al d-lui Stefan Bethlen ușor și în bună voie pot secera laurii ieftini ai succeselor oratorice prin vorbele lor ușuratece și de multe ori copilăroase, fiindcă nota succesului lor ieftin și fără valoare o lasă să se solvească de minoritățile statelor succesoare, în primul rând de minoritățile maghiare din România”.

Oare poate să dorească d-l Iorga o protestare mai clară și mai categorică în contra diletantismului politic de peste hotare; care cauzează atât bucluc; oare nu se poate simți din aceste rânduri conștiința, că noi exclusiv între hotarele patriei noastre noue ne putem aștepta fericirea?

Iar ceea ce privește faptele noastre: cu suflet liniștit putem afirma, că chiar reglementările protestate sunt cauza că nu ne putem lua partea cuvenită din colaborarea la consolidare în măsura, în care am vroi-o cinstit. Naționalizarea rău înțeleasă, teascul de impozite, care lucrează în două feluri dincoace și dincolo de munți, reforma agrară, care apasă cu greutate catastrofală pe țăranii maghiari, politica nedreaptă a impozitelor, aceste toate cauzează o indispoziție în rândurile minorității maghiare, pe lângă care se constrânge tot mai mult a intra în pasivitatea dăunătoare binelui obștesc.

Cu puțină cugetare oricine va putea găsi, că mizeriile interne de o sută de ori mai cu efect răspândesc pericolul irendentismului, ca orice agitație externă.

Simțim foarte bine, că prin un singur schimb de idei am putea să lămurim situația și starea sufletească a noastră cu mult mai bine, decât prin cuvintele scrise, dar imposibilitatea situației de azi începe chiar acolo, că la București oamenii nu sunt curioși de punctul de vedere genuin unguresc, ci de încovoierile conduse de interese egoiste ale d-lor Kiss Géza și Szöcs Géza. Dacă d-l profesor Iorga ar fi dispus să facă o excepțiune în privința aceasta; ar putea să cunoască nu numai plângerile amare ale minorităților maghiare, dar și intențiunile sale pașnice, drepte și cinstite.

Cunoașterea aceasta e singura cale, care ar putea să ducă la înțelegerea noastră.

Astra și EMKE

De Dr. Elemér Jakabffy.

Două instituțiuni culturale importante ale părților ardelenne au ajuns la conducere nouă în vara aceasta. La 15 Iulie EMKE¹ la 28 August Astra² și-a ales președinte nou.

Dispoziția acestor două adunări generale a diferit însă mult una de alta. Adunarea „Astrei” s’a ținut cu mare însuflețire, ca semnul increderei în viitor, ceea ce s’a mai majorat și prin aceea, că românii din Ardeal erau „ei între ei”; în schimb adunarea EMKE-ului s’a petrecut în semnul consternației și a! deprimării, în urma loviturii trecutului apropiat și pentru prezentul deșert.

Acest trecut apropiat merită a se compara cu trecutul Astrei, din timpurile dinaintea imperiului român.

*

Ideea întemeierii „Asociațiunei literare și culturale române” a fost a lui Ioan Pușcariu, care — este caracteristic pentru trecut — a ajuns judecător maghiar la curtea de apel. În anii 1850—60 în interesul acestei cauze au apărut mai mulți articoli ai lui în *Gazeta Transilvaniei* din Brașov, în urma cărora Alex. Sterca Șuluțiu, metropolitul gr. cath. la Blaj, Andrei Șaguna, episcopul gr. ort. ia Sibiiu, Ioan Alexi episcop gr. cath. la Gherla și dintre fruntașii intelectuali români cam vr’o 170 de inși, la

¹ EMKE este acrosticonul făcut din titlul „Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület” (Asociațiunea culturală maghiară ardeleană), care își are originea în împrejurarea, că asociațiunea inițiată la 27 Decembrie 1884, și inaugurată la 12 Aprilie 1885, având titlu lung, secretariatul din cauza multei corespondențe l’a prescurtat întâi în Emke, mai târziu în EMKE. Prescurtarea aceasta numai decât a început a se ceti într’un cuvânt. Acest cuvânt prima-oară s’a pronunțat în public de secretarul general al asociațiunei, de dl Iosif Sándor, la 29 August 1887 la Előpatak. Comitetul de administrație în ședința sa ținută la 12 Octombrie 1881 a aprobat oficial acest cuvânt pentru numirea asociațiunei. (Vezi Szájról-szájra dela Béla Tóth.)

² Deoarece asociațiunea la început a funcționat numai în părțile ardelenne, s’a numit „Asociațiunea Transilvană”. Din aceste două cuvinte și anume din litere începătoare: „As” și „Tra” s’a făcut numirea „Astra”.

10. Mai 1860 au solicitat la guvern permisiunea de a putea ține o consfătuire în scopul întemeierii Asociațiunii literare și culturale române. Au avut încredere în aceea, că guvernul austriac nu va pune piedeci în contra acesteia, mai ales, dacă convocarea se face de persoane plăcute cercurilor vieneze, cum era Andrei Șaguna. Dar s'au înșelat! Prințul Lichtenstein, guvernatorul Ardealului a respins cererea și în adresa sa către Șaguna a scris între altele, următoarele: „Nu pot să admit întemeierea unei asociațiuni, care are scopuri pur naționale, și la aceasta cu atât mai puțin pot consimți, cu cât asociațiunea plănuită urmărește exclusiv scopuri naționale, prin ce românii pe față se vor separa de celelalte naționalități conlocuitoare.”

Numai după editarea diplomei din Octombrie s'a schimbat punctul de vedere ai guvernului austriac, așa că la cererea repetată s'a permis ținerea consfătuirii, când s'au constituit statutele și după aprobarea lor la 4 Noembrie 1861 s'a ținut pe lângă mare insufletire adunarea constitutivă și s'a procedat la alegeri.

Statutele au stabilit ca scop al asociațiunii dezvoltarea literaturii române, estinderea culturii între poporul român, elaborarea și editarea opurilor, precum și împărțirea de premii, burse etc.

Deși la adunarea constitutivă s'a manifestat deja o voință de a aduce sacrificii, deocamdată totuși numai atât s'a făcut din partea Astrei, că a acordat stipendii de câte 60 floreni pe seama alor 10 studenți și dintr'o camera a seminarului gr. ort. din Sibiiu, localul asociațiunii, a pregătit întemeierea secțiilor speciale și unui organ de presă.

Numai după restabilirea vieții constituționale maghiare atmosfera politică mai liberă a asigurat asociațiunii progresul serios și roditoare pentru cultura română.

În 1869 s'a înființat organul de presă al asociațiunii: *Transilvania*, în care afară de chestiile oficiale ale asociațiunii, afară de publicațiunile și rapoartele anuale s'au publicat și lucrări literare române. Gazeta aceasta apărea tot la 2 luni și membri asociațiunii o primeau gratuit.

În anul 1878 s'au înființat secțiile speciale: cea literară, istorică, științifică, școlară și economică. În 1883 societatea femeilor române din Sibiiu a fost ajutată de asociațiune ca să înființeze o școală de fete primară cu patru clase. Adunarea generală ținută în luna August 1883 a contopit fondul de 20.000

floreni al academiei de drept române, care era să se înființeze în Ungaria — în averea asociațiunei și a hotărât că va zidi o școală civilă de fete și un internat de fete.

Edificiul acesta în vara anului 1886 a fost gata, în el s'a așezat și școala primară de fete, susținută de societatea femeilor române. Edificiul aceasta cu doua etajuri a devenit un factor important al culturii române. Regulamentul școalei medii de fete și al internatului ministrul instrucțiunei! ungar l'a aprobat la 23 Septembrie 1886 fără orice piedică. Conform acestui regulament puterea disciplinară asupra corpului profesoral în instanța primă o avea directorul, iar în instanța a doua și ultima o avea comitetul central al „Asociațiunei literare și culturale române.”

Conform planului școlar aprobat de ministrul instrucțiunei sub No. 66078/903, limba de predare a școalei era cea română, limba maghiară s'a învățat în clasa I. săptămânal în 4, iar în celelalte clase: II—IV. săptămânal numai în 3 oare.

Dela anul școlar 1894/5 în legătură cu școala de fete medie s'a deschis un curs complementar pe seama aceloră, cari au terminat școala medie, sau au trecut de 15 ani, dar în continuarea studiilor civile au fost împiedecate. Scopul acestui curs a fost mai multinstrucțiunea în științele practice, decât teoretice. În internatul Asociațiunei s'a plasat și școala de menaj, susținută de reuniunea femeilor române, și care în 1907 s'a întregit cu un curs de bucătărie.

În anul 1895 comitetul central al Asociațiunei a încredințat pe secretarul general al asociațiunei, Dr. Cornel Diaconovici, cu editarea Enciclopediei Române. Dr. Diaconovici între colaboratorii lui salarizați în număr de 172, avea 90, cari erau cetățeni români. Opera în 8 ani a fost gata, pe 1276 pagini, cu 37622 articoli.

În anul 1896 Asociațiunea a decis, că luând în considerare interesele istorice și culturale ale românilor să clădească în Sibiu o „Casă Națională” și să înființeze în ea un muzeu istoric și etnografic. „Casa Națională” a costat 158.000 coroane și în 1905 a fost gata. Aci s'a așezat muzeul istoric, numismatic, arheologic și toate biurourile asociațiunei. O sală mare stă la dispoziție pentru adunări publice, prelegeri, concerte, reprezentații teatrale și conveniri sociale.

Secțiunile speciale, mai ales dela începutul secolului prezent au desvoltat o activitate vastă. Au organizat biblioteci populare

și au pregătit edițiunile populare pe seama acesteia. La îndemnul îor a aranjat Academia Română în 1904 chestia ortografiei române. Dispune redactarea manografiilor fruntașilor bărbați români etc. Secția istoric a lucrat la dicționarul teritoriilor din Ungaria, locuite de români. În 1906 a aranjat serbarea aniversării de 1800 ani a românilor, editând cu aceasta ocaziune o operă populară istorică. Secția științifică ținea prelegeri populare cu schioplicon. A scos pe seama plugarilor români o carte de igienă și gospodărie etc. Secția școlară a înființat biblioteci pe seama tinerimei, a adunat date statistice școlare etc. Secția economică s'a ocupat cu chestia școlilor agronomice, cu adunarea datelor statistice economice și cu stabilirea terminologiei financiare române etc. Cu un cuvânt, au lucrat serios și neconturbați chiar și în anii, când puterea de guvernare a fost în mâna guvernelor maghiare, poreclite de cele mai șoviniste.

Fondațiunile s'au sporit mereu, sprijinul instituțiilor financiare era tot mai mare, conform unei statistici din 1907, la 31 Decembrie 1906 averea Asociațiunei s'a urcat la 824.812 coroane, din care 559.800 coroane erau în imobile, iar 196.306 în acțiunile instituțiilor financiare române.

Este caracteristic pentru fosta guvernarea maghiară, că până la 1897 „Astra” a funcționat pe baza statutelor aprobate în 1861, încă de guvernarea austriacă. Atunci la dorința guvernului s'a scos din titlu cuvântul „Transilvană”, ceea ce nu s'a excepționat nici din partea românilor, fiindcă activitatea Asociațiunei s'a estins atunci deja pe întreg teritoriul maghiar. E caracteristic și aceea, că guvernul nu a ridicat obstacole, că „Enciclopedia Română” să se redacteze cu ajutorul a 90 cetățeni străini (români) și că Astra să ție cea mai strânsă legătură cu Academia Română din București, că împreună cu societatea geografică bucureșteană să editeze dicționarul geografic al teritoriului Ungariei locuit de români, că internatul de fete al școlii medii din Sibiu să crească și copile din România și a respins numai cererea aceea, cumcă acestea să nu învețe limba maghiară în cele 4, respective 3 oare pe săptămână.

După o atitudine de felul aceasta, găsim de sine înțeles, că „Astra” la adunarea ei generală din anul curent, a privit cu mulțumire trecutul Asociațiunei.

*
* *
*

Iată să vedem acum trecutul lui EMKE, decând s'a inaugurat aci imperiul nou:

Intre instituțiile lui EMKE școala de agricultură săcuiă „Contele Kun Kocsárd” din Geoagiu era una din cele mai importante. Școala aceasta a fost rechiziționată frică de Consiliul Dirigent cu motivarea, că EMKE avea contract cu ministerul agriculturii maghiar, conform căruia școala de agricultură săcuiă cu limba de predare maghiară; până la 31. Decembrie 1930 o susține statul pe lângă uzufructul moșiei. Consiliul Dirigent a concediat profesorii maghiari ai școalei, a dat drumul elevilor săcui și a înființat aci pe lângă conducere română, pe seama elevilor români o școală de agricultură cu limba de propunere română. La 26—27 Iulie 1922 s'a făcut exproprierea pe moșia școalei (1700 jug.). Conform motivării sentinței de l. instanță — deoarece legea agrară acordă anumite favoruri numai pe seama școalelor agronomice *practice*, iar școala de agricultură săcuiă din Geoagiu, *nu e practică, fiindcă e ungurească*: acest favor nu i-se poate acorda.

E adevărat totuși, că la argumentele grave ale secretarului general al asociațiunii, comisiunea județană a schimbat aceasta sentința și a lăsat 370 jugăre pământ și edificiile în proprietatea EMKE-ului, însă dreptul de uzufruct până la sfârșitul anului 1930 privește statul român, astfel nu poate servi scopuri culturale maghiare; mărirea părții expropriate și suma bagatelă, abjudecată pentru ea, însemnează pagubă enormă pentru asociațiune.

Instituția aceasta a fost fondată de marele filantrop, contele Kun Kocsárd. Locul lui de odihnă din Geoagiu a fost spart în luna Mai anului trecut de faptuitori necunoscuți și profanizat. Asociațiunea în zadar a rugat direcțiunea școalei să aducă în ordine mormântul, cuvântul pietăței a dat de urechi surde...

Moșia asociațiunii din Călean, donată de văduva Carol Mohay este asemenea în pericol. Deși aceasta a fost cumpărată din mână liberă de locuitorii comunei, știind că din venitul ei susțin școala și biserica și deși comisia în instanța II. a și aprobat vânzarea-cumpărarea, este acum atacată de un preot dintr'un sat străin. După recepta obișnuită acuza EMKE cu irredentism și cere revizuire.

Cele 80 jugăre aflătoare în comuna Bănia-ungurească, cari au fost date de Martin Bányai pe seama unui orfelinat, afară de

2 jugăre asemenea s'au expropriat, iar părțile constructive ale edificiilor aflătoare pe ele, au fost furate de faptuitori necunoscuți.

Edificiul școlar cu 7 camere din Blaj, împreună cu intravilanul de 1 jugăr, la 5 Decembrie 1919 s'a rechiziționat pe seama unui spital policlinic. A devenit de fapt locuința unui medic, pentru care nu s'a plătit până în prezent nici un ban chirie.

Edificiul școlar din Kisszeben s'a rechiziționat de autorități sub pretextul, că în comună, nesocotind cei de religieuna mozaică, nu sunt elevi maghiari indeajuns și astfel nu au nevoie nici de edificiul școlaei. Afară de cea din Bistrița, edificiile școlare ale asociațiunei, au ajuns toate pe mâna statului. E drept, că prefectul județului a confiscat și edificiul școlaei din Bistrița, pe motivul, că EMKE la 22 Octombrie 1919 cu deciziunea No. 11393 a fost desființat, dar ieșind mai târziu la iveală, că un astfel de număr nici nu există, edificiul școlaei a rămas în posesia asociațiunei.

La adunarea generală din luna Iulie dl. Iosif Sándor vice-președinte și secretar general prin raportul său astfel a făcut cunoscută starea deplorabilă a averii EMKE-ului. Puțină mângăere a oferit faptul, că mai există la Orăștie casa, în care s'a născut contele Kun Kocsárd, având o tablă comemorativă și că mai sunt bărbați însuflețiți, cum e dl. Lázár Ladislau de Csikapolca, care a donat asociațiunei pentru „fondul de ajutorare mamelor maghiare ardelen” acții ale imprumutului de războia în valoare nominală de 331.000 coroane, acții ale imprumutului capitalei în valoare de 32.000 coroane și 637.000 coroane în numerar. Ce sunt acestea pe lângă cele pierdute!

Și că pe factorul aceasta cultural — abstragând de cele materiale, ce viitor plin de lupte îl așteaptă, se lămurește prin câteva alte evenimente din trecutul apropiat.

După dispoziția înfierbântată a marei transformări, abia a dat în vara 1920 asociațiunea semn de viață, s'a pornit o campanie de presă în contra ei. *Viitorul*, oficiosul liberalilor a început-o aceasta deja în August 1920. Natural culpabilitatea enormă a EMKE-ului e: irredentizmul. I-au venit în ajutor „emigranții maghiari”. D. Oscar Jászi în coloanele ziarului *Bécsi Magyar Ujság* și în cele ale *Bukaresti Hirlap* — decedat de curând fără glorie — a început atunci în contra „instituției de alimentare a grofilor și altor pierdeoară declamatori, instituție care dă ban-chete, ațăță ura națională și oferă sine-cure berichet”. E numai

natural, că în scurt timp s'a asociat și *Infrățirea* la aceasta societate ilustră.

Autoritățile au pus piedeci la aprobarea statutelor. De lângă scopul cultural au șters scopul economic. Nu au admis, că afară de Ardeal, va să zică în România întreagă să funcționeze EMKE. Din punctul aceasta de vedere nu formăm stat unitar. Comitete filiale nu se pot înființa în provincie. In caz de desființare sau disolvare averea asociațiunei devine proprietatea orașului deja românesc: Cluj.

Autoritățile financiare fac de fel. In anul curent 60.000 Lei sunt prevăzute în budget ca venit din taxele de membri. Din aceasta suma sau incasat în semestrul întâiu 25.000 Lei; suma aceasta întreagă s'a prenotat drept impozit. Din venitul net al reprezentanțiilor teatrale, concertelor etc. 30 la sută se solvește ca taxă și de EMKE.

Schițele aceste date din trecutul Astei și EMKE-ului ilustrează nu numai dispozițiile diferite ale adunărilor generale, ci se pot face din ele și alte concluziuni.

Regimul austriac, reprezentat de Prințul Lichtenstein a negat pe față progresul cultural al naționalităților minoritare. Regimul maghiar a năcăjit naționalitățile prin fleacuri din dreptul public și prin mici mizerii, dar' nu a împiedecat dezvoltarea culturală prin necruțare materială. Regimul român chiar de mijloacele materiale le lipsește și între aceea anunță mai ales în străinătate, că este prietenul sincer al progresului ori cărei culturi.

Intre asemenea împrejurări două căi stau deschise inaintea conducătorilor EMKE-ului. Sau a înșira încontinuu jignirile urbi et orbi, sau a primi sfatul episcopului Șaguna, care l'a dat în scrisoarea adresată la 20 Ianuarie 1865 fauritorului Astei, lui Ioan Pușcariu: „Teoria și punctul de vedere al meu îl reduc la un proverb vechi al poporului român: fă și taci!”

Cum a primit presa minoritară maghiară noua ordonanță școlară?

Chestia reglementării învățământului în școlile minoritare s'a trăgănat mult timp și abia acum, după ce s'a început anul școlar, s'au dat de cătră Ministerul instrucției ordonanțele referitoare la acela. Aceste ordonanțe sunt cunoscute publicului românesc din comunicatele ziarelor dala București. Impresia cu care s'a ales în urma ordonanței publicul minoritar, e diferită. În consecință vom reproduce în extras și esență părerile unor ziare minoritare maghiare despre felul, cum apreciază ele nouile ordonanțe.

Keleti Ujság — Cluj.

Acum a apărut ordonanța școlară, care în opoziție cu proiectul de zvon sinistru, însemnează o considerare a limbei de propunere a minorităților și și o considerare a corpului didactic. Sunt în ea semnele pozitive ale buneivoinței de-a lăsa și pe alții să trăiască și pe lângă aceea exprimă și un progres considerabil în direcția, că guvernul după deșbaterea chestiei cu factorii minorităților și drept rezultat al unor tratative, a emis ordonanța din chestie. Astfel și a manifestat inclinarea, că în locui felului rigid de-a porunci, este dispus a aplica și metodele ascultării, ale cumpănirii, când vrea să reglementeze viața sufletească și cultura generațiilor viitoare ale minorităților etnice.

Chiar pentru importanța aceasta, ordonanța negreșit a produs o ușurare. Cel puțin a risipit nesiguranța amară a noului an școlar și a dat puțința de-a se întrezări, că după prima manifestare de înțelegere venită din partea guvernului, nu este imposibilă înțelegerea mai departe nici pentru extinderea acesteia asupra bazelor de principii ale chestiei școlare. Îmbunătățirea atmosferei stricate până acum, totuși nu mai este o speranță atât de zadarnică, cum era înainte cu vre-o câteva zile. Este un punct de pornire, de unde se poate revărsa o concepție tot mai înțelegătoare și obiectivă asupra aranjării mulțumitoare a chestiei școlare.

Pe lângă concepția aceasta, natural e nevoie, ca în spiritul acesteia și organele, executive să privească școlile minoritare de sub ordinile lor, dintr'un punct de vedere mai european.

Ordonanța școlară ușurătoare și atmosfera mai bună creată prin ea, se poate fatal strica prin executarea, care nu ca binevoitor, ci cu cercetare bănuitoare și având mania persecuției, așteaptă când poate găsi pretext pentru o nouă sugrumare a școlilor minoritare. Acțiunile de executare, cari în sus cu droaia furnizează aprecierile rele despre școlile minoritare, dar nu fac nimic spre scopul asigurării fundamentului economic și social al acestor școli — aceste pot nimici total începutul bun, care se manifestă acum.

...Începutul liniștitor de acum trebuie să devie conținutare mângâitoare de sufletul popoarelor, și o estindere înțeleptă și marinimoasă. Din acest punct de vedere trebuie să simțim, că ordonanța școlară de față trebuie să se lărgească și asupra acelor minorități, față de cari până acum metoda a fost negarea rigidă. Ne gândim în deosebi la evreii cu limba maternă maghiară, cari într'adevar îndoit trebuie să simțească mărimea tragediei. Oricât de neîncrezători au fost în cercuri guvernamentale față de ungerimea, sau oricât au crezut, că prin măsuri „represive” față de unguri își pot aduna un capital de popularitate, — aceasta concepție totuși n'ar fi permis să se aplice față de copiii, cari pe lângă aceea, că sunt evreii, țin naturalmente la limba lor maghiară.

...L a aranjamentul definitiv e nevoie — poate de o mare schimbare a mentalității, de multă încălzire și luminare a spiritului de guvernare. Dar ordonanța școlară de acum este o schintee, din care bine se poate desvolta aceasta căldură și lumină. Dacă executarea nu calcă în picioare schinteea aceasta și dacă după primul pas urmează înțelegerea binevoitoare, atunci reglementarea definitivă a chestiei școlare poate să devie fauritoare a celei mai solide baze a statului.

Ellenzék — Cluj.

...Starea faptică e, că ordonanța ministerială nici pe departe nu însemnează rezolvirea problemei școlare. Nu se poate ceti nici de cum o înțelegere din deciziunile dlui ministru Anghelescu, care rezolvă mimai chestiuni de detaliu, problema cea mai importantă o lasă neatinsă. Nu găsim nici o garanță în ordonanță referitor la aceea, că în anul viitor nu se va lua iarăși fără motive, dreptul de publicitate al multor școli. Dacă guvernul vrea să urmeze de fapt politica înțelegerei, atunci primul

pas ai lui ar fi trebuit să fie, că nu pune piedeci învățământului confesional și redă școlilor dreptul de publicitate.

Dacă facem o critică obiectivă ordonanțelor ministeriale, trebuie să punem la punct constatarea tristă, ca ministerul încă n'a oferit garanții suficiente, cumcă, vrea să rezolveze binevoitor chestia școlilor confesionale.

Nu-e vorba în ordonanță despre chestia ajutorului dela Stat, ceea ce este una din problemele cele mai arzătoare a învățământului confesional.

Chiar pentru aceasta sunt aproape comice știrile, cari primesc cu osanale ordonanța dlui Anghelescu și văd în ea rezolvirea favorabilă a bisericilor. Fapt e, că decând conducătorii bisericilor maghiare trimiși la București s'au reintors din București, nu s'a mai făcut nici o concesiune și astfel trebuie oarecare cutezanță, ca unii dintre confrății noștri optimiști să deducă din ordonanța din chestie o schimbare a politicei guvernului.

Erdélyi Hirlap — Arad.

Di Anghelescu a dat două ordonanțe, dintre cari prima reglementează situația școlilor primare, iar' ceealaltă a școlilor secundare până atunci, până când se va face aranjamentul definitiv prin parlament. Aceste două ordonanțe însemnează oarecare ușurare, dar nu urmează nici pe departe dispozițiunile mult mai liberale ale ordonanțelor și legilor maghiare.

Rezultatul principal — spre a accentua numai chestiile cele mai importante — e egalizarea în drepturi a școlilor călugărești cu celelalte școli confesionale...

Temesvári Hirlap — Timișoara.

În chestia dreptului școlar dat de Dumnezeu minorităților și atât de temut a invins înțelegerea reală și demnă. Noi, cari înainte cu câteva săptămâni ne tânguiam asupra sfârșitului școlilor minoritare și vedeam în viitorul apropiat pierderea dulcei noastre limbi materne, acum privim cu incredere și liniștiți la conducătorii ministerului de instrucție din București, deoarece în ora a douăsprezecea a invins: *dreptatea*. Școlile primare și secundare, ale minorităților confesionale rămân în posesiunea limbei materne, iar propunerea în limba statului se mărginește numai la învățarea geografiei și istoriei în ambele categorii de școli. În

definitiv, teoria susținută de minorități și care merge pe potrivita cale medie, a obținut sancționare: a primi cu conștiință curată și cu pregătire totală în grijile noastre școlare limba statului; ne este datoră, dar și interesul nostru aceasta, dar pe lângă obligațiunile noastre de limbă față de stat și pe lângă existență să nu uităm nici când, că limba maternă, dacă nici nu e o limbă majoritară, ci numai una minoritară, totuși este un dar Dumnezeuesc, deci un drept natural, de care nu putem abdice sub presiunea nici unei obligațiuni școlare. Acest dar ceresc etern l'am reprimit la ancheta din București, prin documentarea uzului școlar internațional și sperăm că irevocabil.

...Deci în momentul de ameuță a triumfului înțelegerei trebuie să cugetăm și să deosebim, oare noua dispozițiunea însemnează o decizie principială, imutabilă sau are numai caracterul tranziției, pentru că la momentul general ce se va da să viie pe tapet dispozițiunea radicală din trecut „prin terminarea legii nouă a învățământului.”

...In labirintul ordonanței, la aceasta întrebare esențială și existențială, nu primim răspuns.

Ujság — Cluj.

Condamnatul la moarte e dus la spânzurătoare, dar înainte de „a se da drum liber” legii, sosește „amnestia”: delicventul e condamnat numai la robie pe viață. Condamnatul își pipăește grumazul, care a scăpat de ștreang și suspină fericit, că justiția a fost atât de miloasă față de el.

Cam așa se simte și ungurimea din Ardeal. Alaltăeri încă d-l inspector general, Pieaucu a declarat cu o rigiditate înapelabilă, că limba de propunere a școlilor călugărești în anul școlar nou va fi cea română, sau nu vor avea de loc limbă de propunere, deoarece nici nu-și vor putea deschide porțile. Regula aceasta ar fi însemnat sfârșitul la sute și sute de școli maghiare, începând dela Marianum, fiindcă abstragând dela absurditatea, de-a impune copiilor ieșiți din grădina de copii instrucția în limba română, de unde ar fi putut recruta bisericile maghiare ațâța învățători perfecți în limba română, câți ar trebui pentru școlile călugărești. Dar' afară de aceasta ar fi o dorință frivolă a preținde dela biserica romano catolică maghiară ca prin sfortrea puterilor ei materiale, ea însăși să aplice lovitura mortală culturei limbii sale.

Sentiința aceasta de moarte a fost suspendată de guvern. Deocamdată pe un an. Dar dacă evaporază amețeala bucuriei simțite la început, suntem nevoiți a constata, că chestia școlară nici astăzi nu s'a pus la punct.

Guvernul numai în ultima oră s'a gândit la aceea, să reglementeze învățământul în școlile confesionale, lăsând o mulțime de chestii deschise, adecă a pus în evidență posibilități de rezolvare atât de încurcate, încât se naște un chaos adevărat. În principiu nu suntem contra învățării unor obiecte în limba română — la școlile secundare. Interesul nostru este, că copii noștri, absolvând școlile, să cunoască perfect limba statului. Acest principiu însă în praxă nu se poate deduce fără o tranșiție. Numai atunci se poate studia în o limbă străină, dacă omul și a însușit o.

Este sigur, că bisericile maghiare nu vor găsi puteri didactice suficiente pentru propunerea câtorva obiecte în limba română. Și înzadar promite d-l Ministru, că în anul școlar curent se va îngriji de substituire: este lucru cunoscut, că chiar și școlile românești luptă cu lipsa de profesori. Dispozițiunea aceasta este deci numai bună de pretext, ca să se poată amesteca în activitatea școlilor maghiare și să conturbe învățământul sistematic.

Bisericile ungurești stau deci iarăși acolo, că sunt nevoite a continua lupta începută. Contra voinței și pe lângă toată buna-voința lor. Ne-ar plăcea să fim optimiști și din faptul, că în chestia școlilor călugărești a învins punctul de vedere real — să deducem, că si în chestiile cari sunt încă deschise, va învinge spiritul înțelegerii.

Spre a continua asemănarea: robul condamnat la închi-soare pe viață câte odată capătă amnestie nouă. Este nu numai interesul nostru, dar și a statului român, să se potolească odată lupta în jurul școlilor maghiare și că iubirea culturii să învingă tendințele de desnaționalizare, romanizarea intranzigentă.

Brassói Lapok — Brașov.

Guvernul din București a prins mai strâns ștreangul, care l-a aruncat în grumazul învățământului maghiar. În loc să lase școlile confesionale maghiare să se bucure de binefacerile tratatelor internaționale, ale obiceiurilor de drept existente până acum și de libertatea ce revine tuturor rasselor și confesiunilor.

în loc să asigure progresul și opera de cultură a lor prin ajutorare materială corespunzătoare, prin ordonanța care s'a dat acum, le aplică o lovitură îngrozitoare.

În ordonanța nouă sunt dispozițiunile, cari ating foarte adânc autonomia bisericilor, cari susțin școlile și dreptul la limba maternă, care a fost asigurat în legile existente pân'în prezent.

Chiar cele două obligamente, că afară de limba română trebuie să se propună românește în școlile confesionale maghiare și geografia și istoria României și că învățătorii și profesorii acestor școli deja în anul viitor trebuie să facă un examen din limba română etc., arată tendințele cele mai aprige contra învățământului maghiar.

Dar' nu mai puțin jignitoare sunt dispozițiunile, cari se referă la escluderea elevilor de altă confesiune, la redactarea actelor interne școlare, la înscripțiile școlilor și la amestecul permanent al delegaților ministerului și diferitelor comisiuni.

Despre articolii ordonanței se poate zice orice, numai aeea nu, că sunt drepte și cu bunăvoință. Cele mai multe și mai grave dorințe ale bisericilor, cuprinse deja într'un memorandum, au fost abandonate de dl. Ministru. Prin ordonanța sa nu a ușurat ci în contra, a îngreunat situația școlilor maghiare confesionale și în loc de bunăvoință, a aplicat față de munca culturală maghiară tratamentul puterei brute.

Nagyváradi Napló — Oradea-Mare.

Ordonanța nouă e cu mult mai ușoară, mai umană și stă mai aproape de articolii referitori la minorități ai tratatului de pace, ca aceea, pe care dl. inspector general Pteancu ar fi vroit să o emită guvernul. În ordonanța aceasta — adecă în ordonanțele, căci două sunt, una se referă la școlile primare, cealaltă la cele secundare — se manifestă anumită toleranță față de limbile minoritare, deși exclude din clasele I. și II. a școlilor confesionale pe elevii de altă religie. O schimbare esențială față de regulile în vigoare pân' în prezent nu s'a produs, ceea ce cauzează o mulțumire în rândurile minorităților. Un an este mult timp, până atunci pot cădea chiar și guverne și într'un an poate că ne va sosi timpul înțelgerii și toleranței totale.

Ladislau Zombory.

Când s'au ținut examenele anuale la Lugoj în școala Maicelor „Notre-Dames”, m'a cercetat directorul Asociației Populare Catolice, d-l Dr. Ladislau Zombory, dorind a studia cheștiile vieții noastre religioase, a cunoaște instituțiunile noastre catolice și spiritul de educație în școala mănăstirei. De aci a călătorit la Timișoara și însoțindu-l m'a surprins într'adevăr iubirea viie a d-sale față de toate cheștiile, cari privesc biserica noastră. Abia mi-am luat dela el rămas bun, am cetit deja, că e undeva departe în Săcuime, apoi la București și peste o săptămână m'a chemat la o consfătuire la Cluj.

Agilitatea aceasta necrezută cere respect. Și totuși sunt încă foarte mulți, cari privesc cu antipatie activitatea d-lui Lad. Zombory.

Este un simptom caracteristic al vieții noastre publice, că pânăce de o parte ne plângem mereu, că cei chemați nu dezvoltă o activitate suficientă, pe de alta numai decât suspiționăm și ridiculizăm pe aceia, cari mânați de însuflețirea proprie, cu zor urmăresc țelurile sale.

Adversarii d-lui Zombory mai au o plângere. Țin, că prea de multe ori caută contactul cu cercurile guvernamentale și caută să ajungă în apropierea acelor, cari țin în mână puterea. După părerea acestora orice aplecare în fața puterei e dăunătoare chestiei minorităților, fie aceste religionare, fie naționale. Stăruința intransigentă, opoziția fără condițiuni și consecventă, până când nu se recunosc în întregime drepturile noastre — aceasta e politica dreaptă în ochii lor.

Că din punctul de vedere național, care politică este mai înțeleaptă, e foarte greu de-a decide. Dar când e vorba de interese religioase, când problema măreață a susținerii și dezvoltării intereselor catolice universale stă pe primul plan, cumcă atunci punctul de vedere reprezentat de d-l Zombory este mai

potrivit, aceasta nu o va trage la îndoială nimenea, dacă cunoaște istoria universală a catolicismului.

Ceeace am putut vedea acum în jurul școlilor noastre confesionale, sunt dovezi lămurite pentru aceasta. Oricum să privim lucrurile, punctul de vedere și ținuta are o parte covârșitoare în aceea, că existența școlilor noastre confesionale deocamdată este asigurată.

Dacă privim lucrurile prin prisma drepturilor minoritare sau din punct de vedere pedagogic, rezultatul desigur nu este mulțumitor. Poate să însemneze și negarea totală a drepturilor minoritare. Dar totuși la câți părinți, călugări și călugărițe le procură mulțumire și ia câți copii s'a asigurat prin aceasta progresul corăspunzător.

D-l Ladislau Zombory nu cunoaște viață de partid. Scopul lui unic este să aducă în armonie cu mentalitatea și scopurile puterii de stat, mentalitatea și scopurile catolicismului și maghiarimei. Noi, cari trăim și în legături de partid, pe cari ne amărăște prezentul asemănat cu trecutul și nenumăratele violări de drept, cu greu înțelegem mentalitatea lui Zombory. Dar dacă știm, că acest bărbat puritan luptă dezinteresat pentru fiecare faptă și idee a sa, și dacă vedem, că ajunge chiar și la rezultate mari, trebuie să i dăm tributul nostru de respect.

Aplanarea chestiei școlare ofere și cercurilor guvernamentale mai multe învătățuri interesate. În primul rând — ceeace fără îndoială poate constata și din vocile presei — că ungerii din Ardeal nu caută lupta. Orice faptă, care cât de puțin ajută la suportarea situației noastre, găsește recunoștința cuvenită.

În rândul al doilea, că dacă guvernul din orice motiv nu stă de vorbă cu reprezentanții partidelor politice, cu conducătorii chemați ai maghiarimei, chiar și atunci ajunge la mai mult, dacă discută chestiile și lucrează cu Zombory-i, decât dacă ne supără și ne irită prin intervențiile d-lor Geza Kiss și Szóts.

Dr. E. J.

Organizația de credit a României.

Dr. Elemér Gyárfás, unul dintre cei mai buni cunoscutori ai vieții economice publice din Ardeal, a început o serie de articoli în numărul din 1 Octombrie a. c. al revistei politice *Magyar Kisebbség* despre organizația de credit a României. Partea de introducere acestor serii de articole o aducem în numărul nostru de față spre a documenta, cât de sincer doresc, toți factorii serioși maghiari o colaborare cu ceia, cari nu atacă cu violență sălbatică interesele naționalităților minoritare, ci împreună vor a ajuta la opera de consolidare a statului. După introducerea de mai jos, dr. Gyárfás face cunoscute publicului maghiar unele dintre instituțiile capitalului mare din București, instituțiile cu caracter național și internațional, și anume, capitalul social, fondurile de rezervă, obligațiunile și expansiunea lor.

A reproduce aceste pe seama publicului românesc — e superfluu, fiindcă le poate cunoaște din opera dlui Victor Slăvescu; în numărul nostru viitor, când vom scrie iarăși despre aceasta temă, vom urma să prezintăm concluziile dlui Gyárfás.

Sub titlul *Organizația de credit a României*, din condeiul alui Victor Slăvescu a apărut o carte voluminoasă, care arată amănunțit activitatea organizațiilor de credit ale României în timpul războiului, dezvoltarea lor după încheierea păcii și incopciarea organizațiilor din nouile teritorii în organizația de credit a vechiului Regat.

Studiul pentru noi e valoros și de mare importanță din două puncte de vedere. În primul rând acest op temeinic special ne dă posibilitatea să cunoaștem mai profund structura întregă a organizației de credit a vechiului Regat, să ni-se lămurească spiritul ei și să pătrundem în amănuntele importante, cari ne interesează pe noi. Partea aceasta a studiului are o valoare documentară pentru noi, cari până acum n'am avut ocaziunea de a ne forma o iconă sistematică despre situația financiară a vechiului Regat, Basarabiei și Bucovinei.

Partea a două a studiului, care se ocupă de Ardeal și părțile alipite, poate e și mai importantă, fiindcă putem vedea din ea nu numai aceea, prin ce prismă privește capitalul bucureștean stările de credit din Ardeal, dar în legătură cu aceasta și bazându-ne pe aceste expuneri, putem chiar și noi să analizăm în mod critic starea de astăzi, direcția de dezvoltare și ramificarea organizației de credit a Ardealului.

Problema pusă e: *incopciarea, pe cât e posibil într'un corp omogen a organizațiilor de credit din România-Mare, organizații*

de origine și dezvoltare diferite, în multe cazuri chiar în opoziție — sau cel puțin așezarea lor sistematică în serviciului statului.

Problema este a noastră a tuturor. Toți vedem datoriile, cari așteaptă instituțiile financiare ale României. Simțim necesitatea colaborării între capitalul mare din București și între organizațiile de credit din teritoriile alipite. Știm bine, că nu numai în folosul economiei generale, dar și în interesul vieții publice a consolidării, atât pe terenul moral, cât și material, dela colaborarea efectivă a *capitalului* putem aștepta cel mai mult. Dar' în schimb simțim și aceea, că capitalul chemarea aceasta numai pe lângă *o situație publică consolidată* o poate îndeplini, fiindcă chiar *capitalul e, care nu se poate considera ca un punct de vedere de rangul al doilea*, și dacă dorim dezvoltarea vieții noastre economice, atunci trebuie să asigurăm dezvoltarea liberă a puterilor noastre și interesele economice nu le putem subordona punctelor de vedere imperialiste și șoviniste.

În legătură cu expunerea situației băncilor din Ardeal vom avea posibilitatea și ocaziunea a arăta greșelile și erorile, cari se scriu în contul politicii economice a guvernului maghiar și a băncilor mari din Budapesta față de viața economică a Ardealului. Suntem numai consecvenți față de noi înșine, când constatăm aceste greșeli și erori și le fixăm chiar și dacă ne întîlnim cu aceleași tendințe și la guvernul român și la marele capital bucureștean.

Transformarea colosală, prin care a trecut statul român în anii 1918—1920, a pus organizațiile de credit ale țării în fața unor datorii uriașe, dar totodată le-a deschis perspectivele unei dezvoltări, care nici când nu s'a sperat. Recunoașterea corectă a datoriilor, alegerea mijloacelor potrivite pentru rezolvirea lor și aplicarea conștientă și consecventă a aceloră pot să facă din România țara cea mai bogată și fericită a Europei. În opera aceasta rol important le revine organizațiilor de credit din teritoriile alipite, nu de mult încă dominante, cari reprezintă chiar și azi o considerabilă putere morală și materială — și între aceste băncilor maghiare ardelen.

Băncile maghiare ardelen — și aci înțeleg sub Ardeal totdeauna sensul vechiu și așa zisul „Partium”, adică și Bihorul și Banatul — și doresc și pot răspunde datoriilor importante, cari le așteaptă în opera mare a consolidării.

Cooperarea rodnică are însă două conditium principale.

Satisfacerea condițiunii prime depinde de guvern și de marile bănci bucureștene și conotă din aceea, că învățând din greșelile băncilor mari din Budapeșta să nu caute a transforma viața economică a Ardealului după chipul și asemenarea lor. Incercarea nici de altfel nu va reuși nici decum și prin aceste tendințe se paralizează numai puterile naturale ale vieții economice a Ardealului, stânjănesc puterea de rezistență și fac imposibil, ca în timpul crizelor și zguduirilor să se răzime pe rădăcinile întinse în pământul Ardealului și în sufletele populației aceuia. În locul acestor tendințe împreunate cu un eșec sigur și cari împiedecă întreaga viață economică — să permită și să facă posibilă dezvoltarea energiilor, cari zac în puterile organizațiilor economice din Ardeal spre a le putea așeza astfel în serviciul țelurilor mai înalte.

Condiția a doua e, că institutele financiare maghiare din Ardeal ridicându-se asupra atmosferei amorului intereselor proprii și a intereselor locale înguste să-și recunoască scopurile lor speciale ardeleni și cele generale ale statului; să-și creeze icoană curată lămurită despre rolul, care le așteaptă în viața economică publică, pentru a căror împlinire sunt apte și au chemarea și cunoscând toți acești factori, să desvolte o muncă conștientă, serioasă și consecventă, care le va procura apoi autoritatea cunoscută, puterea și influența atât în cercul de activitate propriu, cât și între factorii dirigitori ai vieții economice din întregul stat.

Aceste, două condițiuni sunt în strânsă legătură. Satisfacerea uneia va aduce cu sine mai curând sau mai târziu îndeplinirea celeilalte; cerbicia și retragerea pe o parte, va face imposibilă realizarea scopurilor mai înalte pe partea cealaltă.

Cea mai mare piedecă a realizării acestor condițiuni și prin urmare a dezvoltării totale a energiilor și a înaintării mână în mână — este, că drept rezultat al războiului mondial, înaintea factorilor economici din teritoriile alipite, astăzi încă nu sunt destul de lămurite rapoartele de energii ale instituțiilor din diferitele teritorii și astfel nici una nici alta nu poate judeca corect situația sa proprie și nici importanța celorlalți factori de energie. *E nevoie deci pe ambele părți de adevărate expedițiuni de explorare.*

O asemenea muncă exploratoare împlinește cartea dlui Slăvescu, din care vom face cunoscute factorilor economice din Ardeal, datele referitoare la Vechiul Regat, Bucovina și Besarabia, iar datele referitoare la Ardeal le vom critica, în parte le vom completa și coriga în cadrele acestui studiu.

„Cifre grăitoare”

Sub acest titlu Alexandru *Rosenberger* de Gyalu a prezentat în numărul din 15 Septembrie a. c. al revistei *Magyar Kisebbség* nește conpecte foarte interesante. Dl Rosenberger a trierat în arândă recolta locuitorilor comunei Someșfalău (județul Cojocna) în anul aceasta și în cel trecut. Vama ce se ia după trierat, trebue și altfel luată în registru, deci dl Rosenberger a putut afla dela fiecare proprietar și aceea, că pe cât pământ s’au produs bucatele trierate. Astfel el a consemnat, că în anii 1922 și 1923 cât a produs în total țăranul, cât domeniile și din aceste cifre prin calcul mijlociu a constatat, cât a produs în general pe un jugăr domeniile, cât țărani pe pământul lor proprii și cât pe pământele luat în arendă forțată.

Totalizarea conpectelor arată următoarele:

ANUL 1922.

	Grău			Orz			Ovăz		
	pe câte ju- găre s’ a produs	câte chilogram	recolta me- die socotită după I jug.	pe câte ju- găre s’ a produs	câte chilogram	recolta me- die socotită după I jug.	pe câte ju- găre s’ a produs	câte chilogram	recolta me- die socotită după I jug.
Pe pământurile luate în arendă forțată	28 1/4	14966	} 625	12 1/4	6704	} 589	2 1/4	1227	} 634
Pe pământuri proprii	21 1/4	15989		6 5/8	4432		4 1/8	2819	
Total	49 1/2	30955		18 7/8	11136		6 3/8	4046	
Pe pământul moșiilor mari	25	30945	1237	20	8897	445	9	6887	765

ANUL 1923.

	Grâu			Orz			Ovăz		
	pe câte ju- găre s'a produs	câte chilogramme	recolta me- die socotită după 1 jug.	pe câte ju- găre s'a produs	câte chilogramme	recolta me- die socotită după 1 jug.	pe câte ju- găre s'a produs	câte chilogramme	recolta me- die socotită după 1 jug.
Pe pământurile luate în arendă forțată	49	17111	349	21 3/4	6070	279	17	4710	277
Pe pământuri proprii	36 1/2	18019	493	16 3/4	6331	378	10 3/4	4995	465
Total	85 1/2	35130	411	38 1/2	12401	322	27 3/4	9705	350
Pe pământul moșiilor mari	59	57304	971	37	28887	779	21	21769	1036

Cifrele aceste arată foarte mult. Reiese din ele că atât în 1922 cât și 1923 domeniile au produs de douăori atât grâu, cât țărani, în 1923 din orz s'a produs mai mult ca de douăori, iar din ovăz de trei ori atât. Este caracteristic și aceea, că în 1923 țărani pe pământurile lor proprii au produs din grâu cu 1¹/₂ măji metrice, din orz cu 1 m. metrice și din ovăz cu, 2 m. metrice mai mult ca cei cari aveau pământ în arendă forțați.

Este convingerea noastră, că nu numai în Someșfălău se pot găsi cifrele aceste. Cel care cercetează serios rezultatele economice ale reformei agrare, știe bine, că și în alte locuri sunt rezultatele economice ale reformei agrare la fel și ci în caz dacă guvernul nu se lasă de demagogia sa agrară, România încetează a fi stat exportator de cereale.

Un trist epizod al chestiei comuni- tății de avere din Săcuime.

De Dr. Andrei Gaal.

Drept răspuns demn la memorandumul, care l'am adresat Ligei Națiunilor în numele poporului săcuiesc frustat de averea și instituțiile sale, și pe care în loc de ascundere fățarnică l'am distribuit în mod public oamenilor de bine din Ardeal — mi-a venit prima solie.

În Miercuria Ciucului avocatul statului invocând ordinul ministeriului de agricultură și domenii m-a somat, că în decurs de 24 oare să evacuez locuința mea particulară, aflătoare în edificiul „Vigadó”.

Cu câteva zile înainte delegații d-lui Ministru, cari se preumblau pe aci, vizitând, inspectând și mirându-se, dar în-deosebi bucurându-se cu maliție, cu o amabilitate deosebită au luat cunoștință, că locuința mea din „Vigadó” nu e locuință de director, ci o locuință închiriată, pentru care am contract de închiriere pe cinci ani și anume dela 1921 până’n luna Noembrie 1926 și pentru care am și plătit chiria, 4500 Lei pe anul întreg încă la începutul anului — și iată totuși acum în 24 oare sunt silit să părăsesc edificiul „Vigadó”, mult criticat și de tristă pomenire.

Că vor veni retorsiuni mai gentile și voi fi întrebat, de ce am cutezat a prelua la 1869 averea statului în numele săcuilor din Ciuc, deși că în aceasta chestie sunt nevinovat; bietul bătrân Ignatie Gál, directorul ales al comunității de avere de pe atunci, el e vinovatul;

Că voi fi interogat cu întrebări și paraîntrebări, dacă nu sunt rudă cu Moise Berde, care mai întâi „a falsificat istoria” în mod viclean și iarăși în 1869 a cutezat în numele statului a preda averea lui Ignatie Gál;

Sau că, oare cu bătrânul nenea Moise n’am făcut ceva șmecherie săcuiască — aceste toate le-am așteptat, fiindcă întrebări serioase la fel mi s’au pus deja, la cari eu am și răspuns frumos, cuvincios, pe lung, cu răbdare și așezându-mă în poziție cuvenită, ba chiar am primit și laudă pentru aceste răspunsuri.

Nu ași fi surprins, dacă iarăși s’ar începe procesiunea detectivilor și a jandarmilor, și nu știu pentru ce faptă imputată în contra siguranței statului ași fi condus între baionete, precum am șezut înainte cu patru ani, în zăduf 40 zile pe lângă santinelă dublă fără ca să știu și azi pentru ce — dar că să fiu silit, că în 24 oare să părăsesc locuința mea, aceasta n’ași fi crezut-o, aceasta e mai mult, decât am așteptat.

Domnule avocat al Statului, raportați d-lui’Ministru, care V’a dat acest ordin pătruns de loialitate, de tact și de simț de dreptate, că eu nu ies din locuința mea și dacă mă asvârle prin poliști, atunci mă voi duce în comuna mea natală, voi chema într’ajutor neamurile mele de acasă din familia Gaal, Bajkó, Puskás și Csibi, pe toți cari sunt, vom face o clacă și pe cele

30 jugăre pământ, scoase de sub expropriere vom clădi o casă mică cu obloane verzi și; cu flori de mușcată și mă voi muta acolo. Voi planta în grădină tulipani roșii, voi ara sânguincios pământul, să producă frumos și curat, apoi voi comanda la croitorul din sat haină cu șnur roșu, cum au săcuii din Ciuc, din postav alb strălucitor și *voiu și rămâne acolo*. Cărțile cele multe, din cari am învățat toate le voi vinde și cumpăr din bani coasă, plug și alte unelte, cu care pot lucra și din banii rămași îmi cumpăr o biblie drăguță. In aceasta sunt scrieri foarte frumoase și dacă le cetești, nu ție frică de nimica. Și când seara, obosit de muncă voi lua pe genunchi copii mei, chiar și atunci le voi povesti despre marea nedreptate care ați comis-o în contra noastră, chiar și Dv. d-le avocat, acărui obraz s'a rotunzit și zimbește de bucurie, de când am fost deposedați și d-l Ministru, care din poziția sa înaltă în loc să creeze instituțiuni cari să ajute progresul economic al săcuilor, ne a luat averea câștigată cu sudori, ne-a luat școlile, pâinea din gura orfanilor noștri și a împiedecat, că săracii părinți de săcui să-și poată trimite copii la școli mai înalte. Și voi zice totdeauna la urmă, că Dumnezeu drept, pe care singur îl mai putem chema într'ajutor, să răsplătească celor, cari au făcut aceasta.

Atât să raportați d-le avocat drept răspuns.

Minoritățile în economia publică.

De Richard Kun

președintele Reuniunii Comercianților din Timișoara
și Asociațiunii Reuniunilor Comercianților din Banat.

De când există lumea, nici când n'a fost problemă, că cei care face comerțul unei țări cărei limbi aparține. Motivul este, că comerțul a fost totdeauna o activitate fără caracter național și etnografic și nici când n'a putut suporta clasificare politică, fiind cu totul deosebită de aceasta. Astfel feonicienii neconturbați au făcut comerț pe malul Africei, Veneția a ajuns mare prin vizitarea marinarilor etrusci și precum vedem la formațiuni de stat moderne, turcul nefiind un popor de negustori, clasa aceasta a imperiului lor se recrutează din greci și armeni. Schimbările de după război și situațiile au scos însă mai multe

probleme noi la suprafață, între altele și problema protejării minorităților, arătând par'că calea, care trebuie aleasă, pentru direcția naționalistă exagerată a noilor formațiuni, din punctul de vedere al dreptății. Afară de această prevedere politică altceva nici nu s'a întâmplat, dar nici nu s'a putut întâmpla, fiindcă n'a contat nimenea pe posibilitatea absurdă, că și în economia națională, pendintă de legi severe și omogene, vor ajunge aprecierile după minorități. Dar, astăzi suntem deja acolo, că și la noi putem observa simptomele indiscutabile ale acestui punct de vedere, nu numai din partea unor cercuri culturale majoritare, dar și din partea politicianilor îndrumători în țară.

Acești politicieni sunt puși înaintea acestui *fait à compli*: Au preluat un teritor industrial și de comerț bogat, care în multe privințe întrece patria mună. Bogăția acestui teritor în mare parte, ba chiar aproape exclusiv este în mâna cetățenilor de altă limbă, deci aci din clasa cea mai de seamă pentru susținerea națiunii — lipsește caracterul național. La aceasta mai vine și împrejurarea, că abstrăgând dela porturile maritime din patria mună, comerțul din apus se desfășoră exclusiv peste aceste teritorii apusene, aceste sunt așa zisele porți continentale peste cari se desvoaltă comerțul țării și fac posibilă fericirea economică a ei. Ar fi deci un interes național, dacă organizația puternică a acestui teritor s'ar putea înlocui cu majoritarii conservatori și cari ofer și siguranță completă, — sau cel puțin dacă s'ar putea ajunge ia o asimilare rapidă. Poate că aceasta teorie plutește înaintea ochilor apostolilor îngrijți și impacienți întru a preveni și nivela o muncă de veacuri.

Da, dar se pierde din vedere, că Statul are nevoie de munca și știința unei armate culturale puternice și de aceasta se poate lipsi numai prin sărăcirea proprie. Zilerii neobosiți și jertfitori ai muncii — indiferent, de unde vin, principal e numai aceea, cât de mult pot fi de folos lor și majorității. Formațiuni vechi și naturale nu se pot schimba și înlocui cu altele, fiind aceasta nenatural și de dragul caracterului național se poate izbi ușor de o catastrofă adevărată producția, schimbul de mărfuri, viața întregă a Statului, care nu avea nici când alt caracter și nici n'a putut să aibă, decât caracter pur economic. Drept exemplu analog am putea invoca faptul, că oare Austria a insistat vr'odată, că în portul ei unic, în Triest să scoată supremația comerțului maritim în decursul secolilor din mâna ce-

tășenilor cu limba italiană? Nu s'a putut, fiindcă acei cetățeni, fiind născuți în acel oraș, au crescut laolaltă cu situațiile de acolo, au picat în științele moștenite prin generații și numai ei au putut să rămână administratorii chemați, numai ei a putut augmenta averea economică și numai ei au putut să fie clăditorii de sânge ai acestui teritor geografic. Tot acest exemplu îl lămurește situația Iugoslaviei, unde croații în teritoriile lor de asemenea ar putea aduce prin aparatul lor economic dezvoltat un bine pentru patria mună sârbească, dacă divizarea politică n'ar strica pacea economică dintre frații, cari de altfel aparțin și acolo aceleași rase. Cehoslovacia în privința aceasta este mai fericită, fiind acolo patria mună predestinată prin dezvoltarea economică mai superioară a ei și prin așezarea favorabilă la conducerea părților celorlalte.

În România aranjamentul economic, care — repetăm — a fost creat de secolii, pretinde o politică cu totul specială și inteligentă. Politica aceasta nu poate fi alta, decât pacea cu minoritățile. Pacea și înțelegerea completă în locul neîncrederei și severității înstrăinătoare de astăzi, recunoașterea predestinării minorităților, că au rolul de alimentare. Găsim de natural și de sine înțeles, că conducătorii României insistă constituțional și în politică pentru supremația ideii române, dar în materia comerțului numai o regulă e permis să cunoască: *desvoltarea liberă prin sudorile oricărui cetățean cinstit și muncitor, de orice limbă, dacă e apt și muncitor.*

Nu e permis deci a lua măsuri pentru reglementarea comerțului pornind din ideile, cari aplică greșit punctul de vedere național. Când capitalul național nici aproximativ nu e de ajuns pentru satisfacerea nevoilor producției și circulației, este păcat că guvernul împiedecă dezvoltarea prin excluderea ermetică a capitalului străin. Dela data acestei dispozițiuni s'a agravat numai situația critică a lipsei de numărare, procurarea mărfurilor e neînchipuit de grea și drept contravaloare pentru cele importate, capitalul nostru propriu emigrează în afară. Cu cât mai simplu ar fi fost a ajuta, că capitalul străin să vie înlăuntru, să producă, să alimenteze și să crească muncitori, industriași indigeni și să rămână aci la noi. Dela excluderea capitalului străin n'am văzut că capitalul din patria mună să se orienteze chiar și numai în măsură ceva mai mare, ca mai înainte, spre noi, Ardealul și Banatul. Cu un cuvânt, prin dispozițiunea aceasta

nu numai că nu și-au ajuns scopul conducătorii țării, dar au și mărit tenziunea economică și au micșorat dreptul natural al producției, dreptul de a-și întinde mâna după puterea vitală acolo, unde o și găsește. Și într'adevăr, astăzi capitalul, care vrea să se așeze în Europa, nu desvoltă un așa concurs, ca să periclitizeze capacitatea de concurență a capitalului indigen.

Tot așa micșorează puterea capitalurilor, cari stau la dispoziție, naționalizările cari depășesc scopul. Abstragând dela aceea, că preluarea în administrare rațională de Stat a unor comori naturale și a bunurilor din subsol, din interes general este chiar dorită, totuși în timpul scurt al naționalizării despre câte mine și alte ramuri de producție n'am auzit, că și-au sistat activitatea! Concursul și libertatea deplină a întreprinderilor industriale și așa se acomodează legilor economiei naționale, își apropiază de sine culoarea și caracterul ei. Ar fi ridicol a afirma, de exemplu, că în acesta sau celălalt comerț ar fi irendentism, sau contrarul, că în aceasta sau altul ar fi șovinism. Și aceea, că de ce limbă sunt cetățenii, în mâna căroră se concentrează comerțul unui teritor, nu poate constitui în nici un caz problemă națională. Cu atât mai jignitor și de neînțeles este părerea unor consilii comunale din Ardeal, cari pe baza legii nu de mult votată referitor la inscripțiile firmelor în limbi străine, găsesc de nimerit a impune la impozite oribile și inscripțiile firmelor, făcute în limbile minorităților sau naționalităților. Ținem de exclus, că chiar pe baza motivelor drepte înșirate să se afle guvern în o țară modernă, care să fie într'o eroare atât de gravă.

Chiar pentru aceasta la o parte cu judecățile strâmbe și cu intențiunile ilicite! În hala muncii comune să nu între teze politice, cari produc neînțelegere! Să nu se caute caracterul minoritar în comerțul și industria teritoriilor alipite, ci diligența cetățenilor minoritari, munca lor roditoare, binecuvântată și folositoare pentru Statul întreg. Și atunci, economia națională ușor se face oglinda politicei, care trebuie urmată și nu — cum e în prezent — politica să fie otrava economiei naționale. În oglinda aceasta se va putea găsi ușor singura deviză, care duce la fericire: Toți cetățenii harnici și cinstiți ai țării în cultura lor proprie numai un scop pot servi, scopul comun al fericirii și înfloririi economice.

Timișoara, Septembrie 1923.

Cimiter expropriat.

De Dr. Iuliu Tornya.

Sub titlul „Din grozăveniile aplicării legii agrare” am descris deja în Nrul 3 al acestui organ soartea comunelor *Ötvösd*, *Cruceai* și *Conacul Iosif* am publicat un șir lung de documente, cari adevăresc, că aceste comune au fost colonizate încă în 1869 și totuși au fost expropriate extravilanele lor în întregime. Regret, că articolul meu n'a avut nici un răsunet în presa română și astfel evitându-se posibilitatea unei polemii, nu mi-a succedat să introducă chestiunea aceasta delicată prin dezbateri repetată în opinia publică.

Ocaziunea ultimei debateri ținute la 17 Septembrie la comisiunea județană în Timișoara și hotărârea pronunțată de aceasta comisiune în cauza exproprierei comunei *Conacul Iosif* mă constrâng însă, să revin încă odată la chestiunea acestor comune. În aceasta cauză comisiunea județană Timișoara a publicat sub Nrul 145/1923 hotărârea, conform careia a expropriat în întregime extravilanul comunei *Conacul Iosif* cuprins în cărțile funduare Nr. 878, 879 și 3688, în cari e și *cimiterul comunal*.

Comisiunea județană a considerat pe coloniștii numai ca simpli arendași și pe lângă aceasta constatare e făcută numai dreptate cu aceia, că fiind coloniștii numai arendași, nu-le compete lor nici un petec de pământ fie vii, fie morți, nici din coloniile lor, nici din cimiter.

Pe lângă dreptatea aceasta ideală, când s'a luat pământul celor vii și morți se naște însă întrebarea, că ce să facă comuna fără cimiter? Pentru zidirea unui cremator n'au bani, dar nici timp, fiindcă deja li-sa interzis intrarea în pământul expropriat, în care e cuprins și cimiterul.

Se naște mai departe întrebarea, că ce va fi cu cimiterul, dacă se va împărți acela împreună cu extravilanul expropriat, îndreptățiților? Singura soluție, că acel îndreptățit, care va căpăta ca lotul său și cimiterul, să susțină calitatea cimiterului, e imposibilă, fiindcă va pierde necondiționat lotul său, dacă nu-l va lucra. Nu rămâne alta, decât să lasă chestiunile de pietate la o parte și să *între cu plugul în cimiter*.

Morții nu vor simți conturbarea lor în odihnă. Tristă e numai soartea celor rămași în viață, fiindcă în cele 3 comune

din chestiune în numele legii au pierdut în întregime pământul lor 38 văduve de război, 64 orfani de război și toți invalizi de război.

Intreb încă odată, că oare acesta a fost scopul legii agrare?

Că oare n'are presa română nici un cuvânt la atare procedură?

Se repetă istoria.

Guvernul maghiar a cerut dela episcopii români din Arad și Oradea-mare preoți pentru îngrijirea sufletească a supușilor de limba româna ai Ungariei. Acest fapt desigur are și însămnătate politică. De aceasta să se ocupe alții. Noi vom da mai curând o atențiune faptului, că o asemenea intervenție, dacă nici nu analoagă, dar sigur mai importantă, căci privea complinirea de scaun episcopesc, s'a ivit de mai multeori și în timpul Principatelor Ardelene. Primministrul actual al Ungariei, dela care pornește, aceasta „acțiune imprumutată”, e de origine ardelean. Nu e o intimplare acest fapt, ci mai mult manifestația spiritului ardelean, care deosebește destul de mult dela mentalitatea lumii de azi. Merită deci să ne ocupăm mai pe larg de aceasta analogie, fiindcă știința istorică are chiar chemarea să ofere vieței practice asemenea cazuri educative.

Principatul ardelean independent avea în general caracterul protestant, ba chiar reformat. Aceasta însă nu însemnează, că n'ar fi fost și domnitori de religia catolică și că în general religiile celelalte ar fi fost împiedecate în exercitarea lor. Adevărul mare și minunat nu se poate nega: Ardealul a fost totdeauna țara clasică a libertății de conștiință. Nu-e secret nici aceea, că protestantismul a avut efect decisiv asupra desvoltării culturii naționale. Principiul fundamental al aceuia este: a da Sfânta Scriptură în mâna poporului, ceea ce pretinde natural învățământ în limba națională.

Efectul reformației în direcția aceasta nu a lipsit nici poporului român din Ardeal. Deși episcopul Pavel din Turdaș se obicinuiește a se porecli drept renegat atât din punct de vedere religios, cât și național, pentru că la sinodul ținut la Aiud în anul 1569 cu preoții lui au adus hotăriri redactate în spiritul reformației, — cei ușor crezători n'ar trebui să piardă din vedere,

că între aceste hotăriri este și cea, că poporul român de aci înainte se va învăța românește și că cel care nu se conformează acesteia, își pierde oficiul. Este o slabă judecare a lucrurilor, când unii afirmă că calea aceasta conducea la maghiarizare, precum și intențiunile de reformă ale unor domnitori — în mod indirect — au servit tot același scop. Raționamentul acesta este o anteconciuziune timpului de după trezirea la conștiință a ideii naționale, fără cunoștința spiritului de pe atunci sau fără a-l lua în considerare. Dacă Gavriel Bethlen și Gheorghe Rákóczi prin reformație ar fi intenționat maghiarizarea, nu editează cărțile religioase în limba română și nu pretind, că ele să se scrie în o românească impecabilă. E drept, că protestantismul — cel puțin în treacăt — a cucerit în poporul românesc, dar maghiarizare s'a intimplat cel mult acolo — în cazuri cu totul rari — unde numai treceri individuale s'au făcut și ne putând susține preot propriu s'au retras în sînul bisericei maghiare.

În trimestrul ultim al secolului XVI, prin ajungerea pe tron a lui Ștefan Bathori, s'a oprit cucerirea protestantismului în Ardeal și efectul sinodului din Aiud s'a nimicit. Cultura națională însă, pornită de la acest sinod, a învins și mai departe și pornind de aci, a avut efecte binefăcătoare și asupra culturii principatelor vecine române, sdrobind puterea limbei religioase slavone singure dominante și limba de conversație greacă. *E fapt istoric indiscutabil deci, că leagănul culturii naționale române aci pe pământul principatului protestant ardelean s'a legănat și acest teritoriu nu a devenit mașter acestei inițiative nici mai târziu.*

Foarte mult pot mulțumi românii din Ardeal religiei reformate și pe terenul organizației bisericești. De atunci au românii episcop, recunoscut pentru țara Intreagă. Mai înainte așa era și aci, ca în Muntenia, că fiecare *egumen*, șef de mănăstire era înaintea poporului din jur și înaintea popilor *vlădică*, va să fică episcop. Vlădici de felul ăsta au fost în Ardeal de regulă trei, dar câteodată și mai mulți, d. e. în Vad (jud. Solnoc-Dobâca) în Geoagiul de sus și la Prislop (în țara Hațegului). Domnitorul Ioan Sigismund în anul 1560 l-a numit pe preotul Gheorghe din Sf. Gheorghe (jud. Huniadoară) de episcop peste țara întreagă, succesorul acestuia a fost susnumitul Pavel din Turdaș. Voevodul Mihai pe Iuon, egumenul mănăstirei din Prislop, l-a numit de episcop și a clădit pe seama lui mănăstire în

cetatea Alba-Iulia, unde azi stă catedrala și mănăstirea încoronării. Iurisdicția lui s'a estins asupra Ardealului și părților anexe, în Maramurăș avea un vicar. Ștefan Bocskai a împărțit în două eparhia. Mitropolitul din Alba-Iulia a rămas capul bisericii românilor din sudul Ardealului iar îngrijirea spirituală a părții nordice a dat-o mitropolitului Spiridon din Moldova, va să zică unui ierarh de pe teritor extern. Fără îndoială, că aceasta a făcut-o condus numai de scopul de a se îngriji cât mai bine de trebuințele religioase ale supușilor săi.

Așa se vede însă, nu și-a prea ajuns scopul. Principele Gavriel Bethlen pentru aceasta s'a adresat domnului Moldovei, lui Radu Mihnea VIII., cerând sfat dela el. Radu a trimis pe metropolitul Dosoftei în Ardeal, care a și fost numit de Gavriel Bethlen metropolit al eparhiei deja unite gr. orientale a Ardealului, cu sediul în Alba-Iulia. Succesorul lui, Ghenadie iar intervenției domnitorului român își poate mulțumi scaunul său. Când în 1640 iarăși a devenit vacant scaunul de metropolit al Ardealului, bătrânul Gheorghe Rákóczi a cerut ofertă atât domnului Munteniei, Matei Basarab, precum și domnului Moldovei Vasilie Lupu și primind oferta celui din urmă, l-a numit pe Ioreste Ilie metropolit. De sigur pentru aceea, că Ioreste era de origine ardelean, pe când celalt macedonean. Ioreste venind din Moldova acasă, aci a slujit cu mare succes, pentruce nu odată a avut neînțelegere cu domnitorul Rákóczi, care dintre toți domnitorii Ardealului mai puțin a practicat virtutea ardelenească a toleranței față de religia celorlalți. E drept că nici n'a fost ardelean de baștină.

Precum vedem deci, nu e ceva ne mai pomenit, că domnitorii români au exercitat o influență la completarea șcaunului de episcop în Ardeal. Iar' acea este pe cât de natural, pe atât de des, că acești episcopi au adus preoți de acolo, unde chiar găseau, deci foarte des din principatele române.

Natural, când domnitorii Ardealului erau în dușmănie cu vecinii, sau chiar pe picior de război și când au putut aștepta cu siguranță că în loc de episcopi și preoți vor primi agitatori politici, nu se adreseau lor pentru sfaturi. Aceasta sa întâmplat însă rar. Astfel regula obișnuită era trecerea pro și contra a preoților peste hotare, schimbul lor reciproc și în contra acestui obicei numai în cazuri excepționale se puneau piedeci. **B. É.**

Director răspunzător: dr. E. Jakabffy. — Redactor răspunzător dr. Șt. Sulyok.

Tipărit: Husvéth și Hoffer, Lugoj.